

ЖЕНА КАО СТОЖЕР СРПСКЕ ВОКАЛНЕ ТРАДИЦИЈЕ¹

„Кућа не почива на земљи већ на жени.“
(српска народна пословица)

Реч *стожер* веома је честа у српском језику и јавља се увек у тренутку када треба означити нешто јако и стабилно, а што такође представља и својеврсни ослонац. Занимљиво је да се у својој основној употреби у народу ова реч често односи на ствари које се различито користе, али су у суштини исте. Тако нпр. стожер означава центар стога сена (од чега највероватније и потиче његов назив), стуб око кога се сено дене, који представља основни обједињавајући фактор, као и гарант стабилности целокупне „грађевине“. С друге стране, стожер је стуб пободен у земљу, са улогом својеврсне осовине, око које се, привезан конопцем, креће коњ на свом бескрајном кружном путу, ногама газећи тек пожњевено жито, одвајајући га тако – у овом примитивном процесу вршидбе – од класа на коме је поникао и сазрео. По овој својој улози стожер у народном веровању има посебно поштовање. Његова улога је култна, јер представља домаћег идола, односно божанство жита и заштитника домаћинства. Када дотраје, стожер се не баца, већ се ставља међу кошнице да не дозволи пчелињем роју да одлети на неко друго место. Он се, такође, не спаљује, да не би усеви сагорели од сунца, а у случају суше стожер се залива водом да би пала киша.²

Идеја да се жена назове стожером српске вокалне традиције иако је формално гледајући нова, у основи то и није, с обзиром на познату чињеницу да већи део ове традиције почива на жени. Међутим, одлучивши се за тему свога рада, врло брзо сам схватио да је проблем којим се он бави само

¹ С обзиром на ограниченост простора за штампање у *Новом Звуку*, овај рад, који је иначе настао на иницијативу Института за фолклорну музику у Бечу (где је први пут представљен 11. маја 1998. године), знатно је скраћен у односу на првобитну верзију. Из тог разлога сажет је део текста који се бави улогом жене у одређеним обредима, кроз годишњи и животни циклус, а у потпуности су изостављени нотни записи песама које су се при том изводиле.

² Обичаја везаних за стожер има пуно и сви они недвосмислено говоре о његовој важној улози у некадашњој патријархалној сеоској заједници. Као веома занимљиво, овом приликом ваља поменути и народно веровање, које је данас углавном већ пало у заборав, да се и Земља „држи на стожеру“ (Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд 1970, 276–277).

делић проблема који се односи на улогу жене у целокупној традицији, па тако и у друштву уопште. Иако свестан ове чињенице, решио сам да истражем у своме науку, мада уз бојазан да је проблем с којим се хватам укоштац далеко већи и комплекснији него што то може да се сагледа са етномузиколошког становишта. Као нужна последица тога природно се појавила потреба својеврсног сужавања поменутог, у једном тренутку до неслућених размера проширеног проблема. Међутим, ово сужавање проблема, не односи се и на његову дубину, јер проучавање „реке уског али дубоког тока“, што представља идеал сваке науке, такође је основни задатак и етномузикологије, основне науке о музици.

У патријархалној заједници, каква је постојала у некадашњем српском селу, однос међу половима био је веома јасан, мада је у својој основи такође носио и читав низ противречности и двосмислености.³ Тако је нпр. жена била неко ко је најчешће у свему потчињен мушкарцу, што је чак праћено и низом, углавном „негативних (табу) одредби“,⁴ док је, с друге стране, на њој почивало све оно што је најважније за одређену заједницу. Њена веза са тлом и природом, која је од искона била јака и непрекидна, жену је увек чинила правим „господарем“, али је временом она своју „власт“ препустила мушкарцу, који није схватио да је то само формално, али не и суштински. Повукавши се у „сенку“, жена се показала мудријом, јер је избегла оштру конфронтацију са мушкарцем. Из тога је резултирало и стварање мишљења о жени као о инфериорном бићу, што је, колико год да је изгледало неугодно па чак и понижавајуће, јер се испољавало у многим областима живота, њој у ствари одговарало.⁵ Мишљење српског фолклористе др Ненада Љубинковића да су у животу жене главни актери, а мушкарци статисти, луцидно одсликава њихову улогу у друштву, која је, како је то већ напоменуто, у великој мери била замаскирана патријархалним односима. О томе речито говоре и многе народне изреке. Уз оне које на неки начин потврђују опште мишљење о жени,⁶ занимљиво је да постоје и оне у којима се јавља и нека врста дилеме,⁷ па чак и изреке које испољавају јасну свест о жениној доминантној улози у друштву.⁸ Елементи неких „животних

³ О овоме више се може наћи у: Д. Бандић, „Ка опозицији мушки пол – женски пол у религији Срба“, *Царство земаљско и царство небеско (огледи о народној религији)*, XX век, Београд 1997, 155–171.

⁴ *Ibid*, 157.

⁵ „Немојте се много хвалити победом над женама, јер су оне и саме желеле да буду побеђене“ (Жералди /Gerald/, француски песник с краја 19. века).

⁶ „Ко жену слуша, гори је од жене“; „Свака жена на свог мужа палик: Какав је муж онака је и жена“; „Жене су да зборе, а људи да творе“; „Пушку, жену и коња може човек показати, али у паруч не давати.“ (*Вукове народне пословице с регистром кључних речи*, Нолит, Београд 1996).

⁷ „Валај си и човек и жена. У Рисну (Бока Которска, примедба аутора), рече се валајаној жени“ (*ibid*).

⁸ Уз већ поменуто, у заглављу рада, оне које „иду жени у прилог“ су нпр. и: „Бе није жене, оиће није ни куће“; „Одакле си? – Одакле ти је и жена“; „Човек је глава, а жена врат на коме та глава почива и који ту главу окреће“ и др. (ор. cit. 6).

истина“ изречених у овим прастарим српским изрекама, постоје, што је природно, и у изрекама других народа,⁹ као и у оним из новијих времена, које потичу „из пера“ познатих мислилаца и писаца, што јасно сведочи о великом интересовању за жену, које временом није попуштало, већ се, напротив, повећавало.¹⁰

*

У своме трајању од давнашњих времена па све до данас српска вокална традиција доживљава велике промене. Иако веома бројне и разнолике, ове промене се, ипак, могу сагледати, па тако и проучити, имајући првенствено у виду функцију певања у одређеном тренутку развоја вокалне традиције. Посматрано кроз ову призму, наше народно певање јавља се као оно које је условљено обредом и оно које то није. У својеврсном синкретичком јединству са плесом, глумом и другим елементима обреда, певање је у прошлости имало велики, могло би се рећи – егзистенцијални значај. Временом, „ослобађањем“ од обреда, односно сопственом десакрализацијом, оно је променило функцију, постајући тако само себи циљ, односно певање у правом смислу те речи.

У далекој прошлости, из разлога недовољно јасно дефинисаног сопственог односа према природи, и обреди које је човек вршио највероватније да су били јединствени или у најмању руку – сродни. Из нечега што се може назвати „периодом неиздиференциране функционалности“¹¹, несумњиво да је временом дошло до постепеног диференцирања појединих обреда, а у складу са тим и више облика обредног певања. Ипак, колико год да су међусобно ти облици били различити, њих је одликовала одређена сличност, сведочећи тако о њиховом заједничком пореклу.

У зависности од времена и прилике када су се изводили, наши обреди су припадали тзв. годишњем или животном циклусу. У народу година се делила на два полугођа, зимско и летње, што је било у директној вези са два солстиција – времена кад се сунце налази у најудаљенијим тачкама енкли-

⁹ „Три су врлине жене: слушати оца, слушати мужа и слушати сина“ (кинеска); „Истуци жену сваког јутра: ако сам не знаш због чега, она ће то сигурно знати“ (арапска); „Најбоља је она жена која слушајући уме да заповеда“ (латинска); „Путњом жена зна и оно што не зна“ (талијанска); „Жени и лукавом пријатељу веруј само оно што поуздано знаш“ (португалска) и др. (Томислав Радић, *Vox populi (zlatna knjiga poslovice svijeta)*, Globus, Zagreb 1989; Ј. Пуљо, *Бисери мудрости*, Београд 1979).

¹⁰ „Бог је створио жене само да би укротио мушкарце“ (Волтер /Voltaire/); „Кад су очи жене замагљене сузама, онда је мушкарац тај који не види јасно“ (Турније /Tournier/); „Жене су паметније од мушкараца, јер знају мање, а разумеју више“ (Стивенс /Stephens/); „Најглупља жена може управљати паметним мушкарцем, али управљати будалом, може само врло паметна жена“ (Киплинг /Kipling/) и др. (Ј. Пуљо, *Бисери мудрости*, Београд 1979).

¹¹ И. Земцовский, „Жанр, функция, система“, *Советская музыка*, 1971, 29.

тичке путање у односу на небески екватор.¹² Ова два догађаја посебно су се славила у нашем народу, тако да на летњи солстициј пада празник Ивањдан (24. јун/7. јул), а на зимски Бадњи дан и Божић (24. и 25. децембар/6. и 7. јануар).

По народном календару зима је отпочињала празником названим Митровдан (26. октобар/8. новембар), а лето Ђурђевданом (23. април/6. мај). Оваква подела, на два полугођа, умногоме је симболизовала и стару српску религију.¹³ Период од Митровдана до Ђурђевдана јесте доба сетве, „полагање семена у Мајку Земљу и ишчекивање свеколиког раста и бујања“.¹⁴ Ово ишчекивање било је праћено разним обредима упућеним умрлим прецима, за које се веровало да могу, с обзиром на то да су својом сахраном враћени Мајци Земљи, помоћи својим потомцима „бринући се“ о посејаном семену. Ово је почињало обредним опходом коледара уочи Божића, да би се завршило празновањем Лазареве суботе (осам дана пред Ускрс), у тренутку када се очекивало да оно што је посејано и никне.¹⁵ Нека врста опраштања од покојника до следеће аграрне године, мада се тиме није прекидала веза са њима, означавао је обичај краљица, који је падао на Духове, педесети дан по Ускрсу.¹⁶

Као што је то већ поменуто, из разлога своје јаке везе са природом, жена је била носилац већине обреда, па самим тим и обредног певања. Осим коледарског обреда који се изводио уочи Божића, где су главни актери били мушкарци, сви остали су „припадали“ жени (иначе, жена је своју улогу имала и у оквиру самог Божића, али то неће бити предмет овог излагања пошто о томе нема много података).¹⁷

Са обредног аспекта најбогатији период године у прошлости је несумњиво било пролеће. Колико је данас познато, први обреди у календарској години у којима су жене главни учесници били су везани за *Беле њокладе*,

¹² „На нашим просторима зимски солстициј се догађа приближно 21. децембра и представља време када је најдужа ноћ и најкраћи дан. Летњи солстициј се догађа приближно 21. јуна и тада је најдужи дан а најкраћа ноћ. Еквиноциј, односно равнодневица, догађа се на нашим просторима приближно 21. марта и 23. септембра. Тада је Сунце у зениту изнад екватора, а дан и ноћ су једнаке дужине.“ (Н. Љубинковић, „Аграрна година и народни календар“, *ДАНИЦА, српски народни илустровани календар за годину 1997*, Вукова задужбина, Београд 1997, 250).

¹³ Не зове народ у Србији узалуд ове дане „главе од године“, пазећи да уочи њих не борави ван своје куће.

¹⁴ Оп. cit. 12, 251.

¹⁵ Оп. cit. 12, 252.

¹⁶ Оп. cit. 12, 252.

¹⁷ Иако усамљен, занимљив је податак о појави тзв. коледарки, женских коледара, што је у ствари група девојака које су некада у Ресави (североисточна Србија) на Божић обилазиле сеоске куће уз игру и песму. Занимљиво је, али и очекивано, мишљење стручњака – етнолога да су оне архаичније него што су то мушки коледари, с обзиром на веровање да су представљале персонификацију женских предака (оп. cit. 2, 170).

које су падале на дан уочи ускршњег поста. С обзиром на чињеницу да после њих следи дужи период уздржавања од јела, Беле покладе некада су прослављане веома весело, са гозбом и музиком, али и са одговарајућим обредним радњама.

Као посебно занимљив, гледано и са обредног и са музичког аспекта, издваја се обичај *рана*, чији назив потиче од назива ватре коју су заједнички палили житељи целог села, а онда се уз њу веселили уз игру и песму. На празник *Лазареву субоју* (дан уочи Цвети, осам дана пред Ускрс), који црква празнује у спомен на праведног Лазара, Христовог пријатеља и следбеника, кога је овај васкрсао из мртвих пред свој улазак у Јерусалим, у многим крајевима Србије изводили су се разни обреди. Како је то често у нашој традицији, и овај празник само је један од низа паганских празника које је црква прихватила не мењајући им ништа у суштини. Отуда имамо на тај дан обредне девојачке поворке, које су правиле свечане обиласке села и његове околине, уз пригодну песму и игру. За своје извођење девојке су бивале награђене – најчешће јајетом, као својејерсним симболом живота.¹⁸ Целокупни обред као основну особину имао је то да је пратио симболику круга који је универзалан симбол и означава свеукупност, целовитост, бесконачност и вечност.¹⁹ Ово се испољавало како у кружном опходу Лазарица, тако и у њиховој игри, али и песми која је поменути „кружни принцип“ изражавала на неколико начина, првенствено антифоним певањем и појавом тзв. оквирног стиха (први стих песме једнак је последњем; најчешћи вид у коме се јављао гласио је: „Ој убава, мала мома“). Ове песме садржавале су и појаву рефрена, као посебне потврде онога што је исказивао основни текст. Рефрен је најчешће био кратак и гласио: „лазар“, „доз“ или, ређе, „ладо“.

Ђурђевдан (23. април/6. мај), у народу се, као што је то већ напоменуто, славио као својејерстан сточарски празник. И код овог празника, везаног за светог Ђорђа,²⁰ као и код многих других, присутан је процес христијанизације, али такође без измене суштине обичаја, која је дубоко паганска. То је, у ствари, празник оживљене природе, када се безбројним обичајним радњама настоји пренети њена снага, у првом реду снага нове вегетације, на људе, стоку, живину и пчеле, на усеве и винограде.²¹

¹⁸ „Јаје са приметком из кога ће се развити свет универзалан је и само по себи јасан симбол. Мишљење да је свет настао из јајета заједничко је Келтима, Грцима, Египћанима, Феничанима, Канаанцима, Тибетанцима, Индијцима, Вијетнамцима, Кинезима, Јапанцима, становницима Сибира и Индонезије и многим другим народима“ (*Речник симбола*, Народно дело, Београд 1994, 196).

¹⁹ *Ibid*, 260.

²⁰ Свети Ђорђе у народној традицији нашег, али и код других словенских народа, важио је за заштитника ситне стоке. Такође, у легендама св. Ђорђе се јавља и као заштитник вукова, које на свој дан он скупља и дели им храну (ор. cit. 2, 260).

²¹ Ор. cit. 2, 119.

Јеремијиндан (1/14. мај) је као празник који је добио назив по старозаветном пророку Јеремији био посвећен обредној заштити од змија.²² У неким крајевима некада су на Јеремијиндан селом ишле читаве обредне поворке, али се временом тај обичај углавном свео на неколико радњи које је свако домаћинство чинило за себе. Тако је нпр. неко од укућана, најчешће домаћица, обилазила кућу уз лупање у неки метални предмет (тигањ, ватраљ и сл.), више изговарајући него певајући пригодну песму која је отпочињала стихом: „Јеремије у поље, гујурине у море“. Читаво извођење тог минијатурног ритуала било је веома бучно, из разлога што се веровало да змије убудуће неће прићи кући ближе од на тај начин постављене „звучне границе“.

Пчела се у нашем народу у прошлости сматрала светом и благословеном „животињом“, тако да се веровало да је грех убити је. Невезано стриктно за неки дан, али на самом почетку лета (посматрајући народни календар), у традиционалној сеоској пракси обављали су се разни послови око пчела. Вероватно најзначајнији био је хватање пчелињег роја односно његовог привлачења у нову кошницу, која је за ту прилику била посебно намирсана биљкама матичњаком или босиоком. Жена која је то чинила са пчелама је „комуницирала“ било говором, позивајући их у кошницу и одговарајући их да оду на неко друго место (планину, шуму и тсл.), „где им се може десити нешто лоше“, или песмом. Песма која се при том изводила у себи је садржавала велики степен импровизације, сведочећи тако о свом давнашњем пореклу. Одликовала је фрагментарна структура са честим обраћањем матици (*мајко*), што се може схватити као својеврсни рефрен.

Краљички обред изводио се у Србији најчешће на верски празник Духове односно Тројице (49. дан по Ускрсу), као и на Спасовдан (40. дан по Ускрсу), а ређе и у неким другим приликама. Учеснице обреда биле су девојке код којих је постојала својеврсна подела „улога“, на певачице и играчице, односно „краљеве“, „краљице“ и „барјактаре“. С обзиром на то да су краљице најчешће састављене од некадашњих лазарица, између ова два обичаја често се јавља сличност, која је такође изражена и на музичком плану. Тако се оне најчешће изводе антифоно, карактерише их појава оквирног стиха, као и рефрена од којих је чешћи „ладо“, а ређи „љељо“, који по мишљењу неких фолклориста представљају остатке словенске митологије (због именовања паганских божанстава).²³

Додолски обичај, иако није био стриктно везан за одређени дан у години, односно неку посебну прилику, такође припада циклусу годишњих

²² „Култ пророка Јеремије је, несумњиво, дошао под утицајем хришћанства, јер је, по предању, овај светац кротио змије и крокодиле. Пророка Јеремију (рођен око 600. године пре Христа) у молитвама хришћани и данас призивају, а стари Египћани, пошто је сахрањен на њиховој земљи, прах из његовог гроба узимали су за лек против уједа змије“ (М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Вук Караџић, Београд 1990, 112).

²³ Оп. cit. 2, 173.

обичаја, с обзиром на то да се најчешће упражњавао лети, а покаткад и у пролеће, када се појавила потреба за кишом (углавном период између Ђурђевдана и Спасовдана). У прошлости додолски обред изводила је група женске деце (између 5 и 10 година), са једном од њих као главним „актером драме“, која се називала „додола“. Она је морала да буде сироче (без оца и мајке) или пак посмрче (рођена после очеве смрти).²⁴ Одевена у похабано рухо и боса, али окићена травом, виновом лозом и гранчицама од воћки, деца су кружила сеоским атаром организована у својеврсне поворке, при том певајући пригодне песме, праћене уобичајеним рефреном „ој, додоле“. Додоле су често поливали водом, „сугеришући“ тако вишим силама да учине исто са природом. Такође, даривали су их разним поклонима, најчешће храном, али не јајима, да не би ударио град и тако уништио усеве.

У оквиру годишњег циклуса обичаја, али говорећи већ о лету као периоду одржавања, ваљало би поменути и *жетиву*, коју саму по себи највише одликује сâм радни процес (што и није чудно с обзиром на то да је она представљала најважнији годишњи посао, од кога је зависила егзистенција целокупне заједнице), а мање оно што би се могло сматрати обредом. Из тог разлога жетварске песме лишене су обредности и припадају тзв. посленичким песмама. С обзиром на нашу тему, која се бави улогом жене у вокалној традицији, и овде се може закључити да је и жетварско певање нешто што у потпуности припада женама.

У многим нашим крајевима празник *Преображење* (6/19. август) означавао је преображај природе, када дани и вода постају хладнији, а лишће на дрвећу почиње да жути. Од тог дана почињали су традиционални сеоски скупови, који су током јесени и зиме трајали све до пролећа. Они су се најчешће одвијали по кућама, обично у ноћним сатима, а чинили су их заједничко обављање неког посла, које је скоро као по правилу било праћено песмом, свирком на неком од традиционалних инструмената и игром. Песме које су се певале на тим скуповима нису биле обредне, тј. припадале су тзв. лирском певању. Њихова тематика најчешће је била љубавна, било да су се њоме бавиле на један, могло би се рећи, озбиљан начин, или су се јављале у облику тзв. припојки или припевушки, где су се односи младића и девојака у извесној мери приказивали са одређеном дозом хумора. Ове песме, које су такође искључиво изводиле певачице, биле су занимљиве и са аспекта своје структуре: чинио их је увек исти текст, само су се мењала имена момка и девојке који су у одређеном тренутку постајали предмет интересовања певачица.

Животни циклус у себи садржи обичаје, а са њима и песме које се не везују за одређено доба године, односно поједине празнике, већ за важне догађаје у животу човека. Тако се може говорити о обичајима који прате његово рођење (односно рано детињство), женидбу и смрт. Не треба ни по-

²⁴ Оп. cit. 2, 108.

мињати да је, као неко на коме почива сеоско домаћинство, и у оквиру ових обичаја жена била главни, а често и једини њихов учесник.

Рођење дејетца у нашем народу било је пропраћено неким изразитим обредним радњама, али не и неком пригодном песмом. Детету се, међутим, несумњиво певало од првог дана, најчешће песме са функцијом успављивања – тзв. успаванке, од којих је до данас у народној пракси остало више разних типова. Ове песме најчешће су изводиле дететова мајка, али и бака, будући да се мајка по порођају веома брзо враћала својим уобичајним пословима, којих је у сваком сеоском домаћинству увек било у изобиљу. Основне особине успаванки чиниле су својеврсна фрагментарна структура, изражена низањем малих мелопоетских целина, мали мелодијски обим и силабичност, а све у „циљу“ постизања одређене моторичности, а тиме и својеврсног хипнотичког ефекта.

Уз *успаванке*, деци су се у свакодневном контакту певале и песме које су пратиле њихово поцупкивање на колону, тзв. цуцалице, са функцијом да умире или пак забаве дете.

За успаванке, а и цуцалице, занимљиво је да је у народу владало мишљење да не представљају песме у правом смислу те речи, па се отуда њихово извођење није називало певањем, већ, најчешће, „бројањем“.

Међу ретке обредне песме посвећене деци спадају тзв. кравајске и стриџбарске песме. И једне и друге биле су нераскидиво везане за одређене прилике, како за прву посету породиљи, којој су се на дар доносили медени колачићи – „кравајчићи“, тако и за „стриџбу“, прво ритуално шишање детета. Стриџбу је обично обављао кум, али и неко други са ким породица жели да се окуми. Приликом стриџбе певале су се и пригодне – стриџбајске песме.

Као „централни догађај“ у човековом животу, *свадба* је за њега од изузетне важности. Највећи разлог за то лежи у чињеници да се склапањем брака обезбеђује потомство, па тако и продужетак врсте. Иако у прошлости највероватније обредне, песме које се певају на свадби одавно то нису, те је и њихова основна функција да „прате драматургију свадбе“. Тако се може говорити о песмама које се изводе у младожењиној и младиној кући, песмама на путу када се иде по младу, а и са њом враћа кући, када се млада изводи из куће својих родитеља и др. Свадбене песме најчешће су изводиле жене, и то не било које, већ посебно одабране за ту прилику, јер су добре певачице.

Иако представља природан престанак живота, *смрт* се у српском народу најчешће прихвата афективно. Али, без обзира на то, обреди који је прате у великој мери су утврђени, што се односи и на „тужење“ односно „кукање“ за покојником – вербално изражавање туге (најчешће испољено од стране његових најближих сродника). На начин који умногоме подсећа на певање, иако се у народу таквим не сматра, кукање у односу на друге вокалне облике карактерише далеко већа везаност за одређену прилику. Оно као да је у себи „заробило“ односно „окаменило“ афекат, што се изра-

жава фрагментарношћу облика заснованог, уместо на стиху, на само једном његовом чланку (делу), честој употреби специфичних рефрена: „јао“, „и, јао“ и карактеристичној „падајућој мелодици“ (свака мелопоетска целина почиње вишим тоном, после кога понире наниже).

У кукању искључиво учествују жене, и то и по неколико њих, што ову, иначе једногласну форму, може учинити и вишегласном. Вишеглас који се у овој прилици јавља случајан је и у њему не важе оне законитости карактеристичне за уобичајену вокалну праксу. Нарочита жалост у народу се изражава када умре неко млад. У североисточној Србији у прошлости сахрану таквог човека пратио је посебан обред. На почетку се са кореном из земље чупало стабло шљиве. Оно се потом китило на разне начине, што је зависило је ли умро момак (цвећем, разнобојном вуницом и шареном хартијом) или девојка (уз све то још и даровима које је за живота она спремала за венчање). Тако окићена шљива носила се у погребној поворци, а по завршеној сахрани садила више покојникове главе. Све то пратиле су и пригодне песме, које су по путу ка покојниковој „вечној кући“ певале девојке, у којима се спомињало његово име.

*

После свега изложеног о учешћу жене у обичајима и традиционалном народном певању не треба се ни питати колика је важност њене улоге у свему томе. Неко ће се, међутим, можда упитати: „А где је ту мушкарац?“ Без жеље да се потцени његов значај у вокалној музичкој традицији, ваља истаћи да је мушкарац одвајкада више био везан за инструмент, него за певање. То и није чудно, кад се у виду има чињеница да је већина песама била обредно условљена, а обредна пракса је нешто што је почивало на жени. Мушкарац је, стога, може се претпоставити, почео да пева тек пошто се певање 'ослободило' од обреда. Отуда мушке песме углавном припадају тзв. лирским, али и епским (наративним) песмама, најчешће праћених гулама, традиционалним кордофоним инструментом са једном струном, које се у нашем народу неретко схватају као свети инструмент.

Узимајући учешће у народном певању, мушкарци су, за разлику од жене, такође веома често имали и другачији однос према њему. Он се изражавао како својеврсним музичким поједностављењем певања (нпр. једногласно уместо традиционалног двогласног извођења – на југоистоку Србије), тако и усвајањем разних новина (хомофоним двогласним певањем „на бас“, које је у наше крајеве, највероватније, пре нешто више од стотину година дошло са запада – из Хрватске, насупротив традиционалном двогласном певању – „на глас“).

Након помало изненадног, али на неки начин и разумљивог бављења овом темом, поставило се и питање, које можда више треба схватити као тему за размишљање, о могућој „полној условљености“ певања односно свирке или пак склоности мушкараца и жена према једном или другом на-

чину музицирања. Без намере да изводим закључке који су несумњиво изван компетенције једног етномузиколога, али и са пробуђеном знатижељом за ово питање, не могу а да на крају овог рада не споменем податак проистекао из сопственог двадесетогодишњег теренског искуства, да су најбољи мушки певачи које сам упознао веома често феминизирани. Уз савршено познавање певања, они су такође показали да познају и обред, а неретко чак и неки од у нашој традиционалној пракси искључиво женских послова, као што су то предење вуне, плетење и сл. С друге стране, у народу се јављају и жене које имају интересовање за „чисто“ мушке послове или се баве њима, а свирају неки од музичких инструмената. С обзиром на патријархално устројство нашег друштва, ова појава није честа, а када се јави, она је нужно омогућена и стицајем одређених околности. Тако нпр. привилегију да се бави нечим што припада домену мушкарца жена заслужује снагом своје личности, која јој је нпр. омогућила да отхрани и „на пут изведе“ своју малолетну децу, иако је прерано остала без мужа. Као глава куће, таква жена има право да доноси одлуке најважније за породицу. У складу са тим често је и њено понашање, које одликује читав низ типично мушких радњи (да нпр. пуши, пије и сл.), а она зна чак и да запева уз гусле, што би се, иначе, у нашој средини у уобичајеним околностима сматрало својеврсним светогрђем.